

JOHN D. CAPUTO

Hopeloos Hoopvol

Belijdenissen van een postmoderne pelgrim

SKAN **D**ALON
NON NOBIS SED POSTERIS

Inhoudsopgave

	VOORWOORD DOOR PETER ROLLINS	7
1	NIHILISME EN DE GLIMLACH OP HET GEZICHT VAN DE MATERIE <i>- Jackie en ik</i> <i>- Het onmenselijke</i> <i>- Biedt religie enige hoop?</i> <i>- Een verleden dat nooit een heden is geworden</i> <i>- Inhoud</i>	12
2	DE MYSTICI <i>- De roos heeft geen reden</i> <i>- Het voorwaardelijke en het onvoorwaardelijke</i> <i>- Waar de gelovigen zijn</i>	35
3	HOE GEEF IK GEEN GESCHENK? <i>- Geven zonder iets terug te krijgen</i> <i>- Een tot nu toe niet ontdekte rol</i> <i>- Genade zonder schuldeisers</i>	58
4	VAARWEL HEMEL: DE RELIGIE VAN MARGUERITE EN DE GROTE KERK <i>- De Grote kerk en de Kleine kerk</i> <i>- Stilte zonder terugtrekken uit het leven</i>	77
5	HALLO JEZUS: DE RELIGIE VAN MARTHA EN DE WERKENDE KERK <i>- Gastvrijheid</i> <i>- Gastvrije gemeenschappen</i> <i>- Interreligieuze dialoog</i> <i>- Vertrouwen zonder geloofswaarheden,</i> <i>hoop zonder zekerheid</i>	93

6	ADIEU GOD: GOD BIDDEN ONS TE BEVRIJDEN VAN GOD - <i>Het bewijs van de roos</i> - <i>God bestaat niet, God roept op</i> - <i>Geef God een kans</i> - Intermezzo: Een klein nachtelijk college	116
7	HET BEWAKEN VAN HET PAD NAAR DE BOOM DES LEVENS: VAN ANGELOLOGIE NAAR TECHNOLOGIE - <i>Het technologische antwoord en de Boom des Levens</i> - <i>Engelen, smartphones en de toekomst</i> - <i>Het afbreken van grenzen en de komst van het niet-menselijke</i> - <i>Monsters</i> - <i>Waar moeten we heen?</i>	146
8	STERVEN WIJ ALLEMAAL? IEDEREEN? LEVEN VOOR DE DOOD - <i>Leven voor de dood: eschatologie in een nieuw jasje</i> - <i>Waar kunnen wij op hopen?</i>	168
9	EEN KORTE CATECHISMUS VAN HET NIHILISME VAN GENADE	181
10	CONCLUSIE: DROMEN, BIDDEN, HOPEN, GLIMLACHEN - <i>Dromen</i> - <i>Bidden</i> - <i>Hopen</i> - <i>Glimlachen</i> - <i>Einde</i>	196
	NAWOORD DOOR JOOST BAARS	214
	NOTEN	225
	NAMENREGISTER	235

Voorwoord

PETER ROLLINS

Ik herinner me de kennismaking met het werk van John Caputo nog levendig. Ik stond op een maandagochtend in een boekhandel in Belfast en schuimde de inhoud van de filosofiekast met zijn gebruikelijke mix van droge en ingewikkelde teksten af. Mijn oog viel op een dun boekje tussen twee dikke pillen in. *On religion*, heette het en ik bladerde het even door.

Ik was meteen verkocht. Het was duidelijk dat de auteur een gevierde wetenschapper was. Het gemak waarmee hij ingewikkelde denkers introduceerde en complexe ideeën met elkaar in verbinding bracht, getuigde van levenslange studie. Maar dit was niet de zoveelste afstandelijke, neerbuigende religiekritiek zoals ik die uit de filosofie van zovelen kende. Het was zeker geen apologetische tekst die de traditionele dogma's verdedigde, maar toonde een diep doorvoelde sensitiviteit en respect voor de geloofservaringen van mensen. Bovendien had de tekst een zeldzame hartstocht en speelsheid die deed denken aan filosofen als Pascal, Nietzsche en Kierkegaard. Ik kocht het boek en las het thuis in één ruk uit.

Sinds die dag heb ik alles gelezen dat Caputo heeft geschreven. Zijn werk blijft mijn ziel voeden en begeleidt me op mijn eigen intellectuele wegen. Elk boek heeft me op meerdere manieren beloond, maar het boek dat u nu in uw handen hebt heeft me iets heel bijzonders gegeven, iets waarvan ik dacht dat ik het al kwijt was geraakt. Het voerde me terug naar die betoverende intellectuele opwindning van jaren geleden in dat boekwinkeltje in Belfast.

In dit boek spatten de jeugdige verbazing, de religieuze sensitiviteit en de academische verfijning die mij in eerste instantie verliefd deden worden op Caputo's werk van elke pagina. De kenmerken waar ik voor viel krijgen nu echter een eigen leven omdat ze elk worden opgevoerd als een stem van buitenaf die spreekt door de mond van de auteur. Ze worden tot leven gebracht als persoonlijkheden die Caputo kwellen, als vrienden die diep in de nacht verhitte discussies voeren terwijl de auteur probeert te slapen.

Jackie bijvoorbeeld, het kleine jongetje dat verdwaalt in de angstige verwondering over het feit dat er iets is in plaats van niets. Broeder Paul, een vrome jongeling die dolgraag deze tijdelijke wereld vaarwel zou zeggen in ruil voor eeuwige beloning. En dan is er nog de professor, een sobere academicus, wiens denken is ingebed in een complexe filosofische traditie.

In de loop van het boek denk je als lezer misschien dat een van deze stemmen het pleit gaat winnen en dat de anderen een voor een aan de kant van de weg worden achtergelaten. Maar geen van hen geeft het op. Ze krijgen allemaal de ruimte en ze hebben ook allemaal iets belangrijks in te brengen. Terwijl we naar hun gesprekken luisteren komen de centrale thema's van het boek – de religie van de roos, het nihilisme van genade en de volharding van God – aan de oppervlakte. Hoewel de thema's van het boek een economische benadering van religie onder kritiek stellen, een waarbij we 'goed doen om goed te ontmoeten', schepen ze ons niet af met een eenvoudig dualisme. Deze religie van de roos wijst economie niet af maar achtervolgt het met 'het geschenk'. De eeuwigheid wordt niet afgedaan als een verzinsel dat wordt afgezet tegen het tijdelijke, maar erkend als een realiteit die er deel van uitmaakt. Het onvoorwaardelijke wordt niet beschouwd als een belofte van iets dat aan de andere kant ligt van het voorwaardelijke, maar als een ongrijpbare schim die er intrinsiek toe behoort.

Op deze zoektocht in een geloof dat het eindige bevestigt, worden verschillende denkers tot Caputo's gidsen en gesprekspartners. Hij gebruikt de beroemde analyse over onze hedendaagse situatie van Jean-François Lyotard om het existentiële juk van de moderne mens te beschrijven, en mystici als Marguerite Porete en Meester Eckhart worden ingeschakeld om ons te laten zien hoe we dat juk met opgeruimd gemoed kunnen dragen.

Dit boek schaaft zich in de traditie van de Radicale Theologie. Toch draagt het niet de kenmerken van de apocalyptische negativiteit die men daar soms aantreft. Als mensen voor het eerst kennismaken met deze traditie vragen ze vaak: *Kun je dit preken?* Met andere woorden: inspireert het mensen, tilt het ze op, transformeert het geloofsgemeenschappen? Verrijkt het levens en roept het op tot meer zorg en bezorgdheid over de wereld? Dit boek beantwoordt die vraag met een klinkklaar Ja! Het toont aan dat het niet alleen *te preken* is, maar dat het inspireert tot alle amens, 'halleluja's' en gezwaai met armen dat we kennen van een opwekkingsbijeenkomst van de pinkstergemeenschap.

De hele toon en opbouw van het betoog zal de theologisch ervaren lezer onherroepelijk doen denken aan Dietrich Bonhoeffer's 'christendom zonder religie', een christendom dat gekenmerkt wordt door een hartgrondige bevestiging van de wereld, geconstrueerd in de gevangenis waar Bonhoeffer later zou sterven. In de brieven die hij vanuit zijn cel schreef beschrijft Bonhoeffer een geloof dat de wereld omarmt, en hoe je enkel voluit voor God en met God kunt leven als je God opgeeft en oprecht de wereld omarmt.

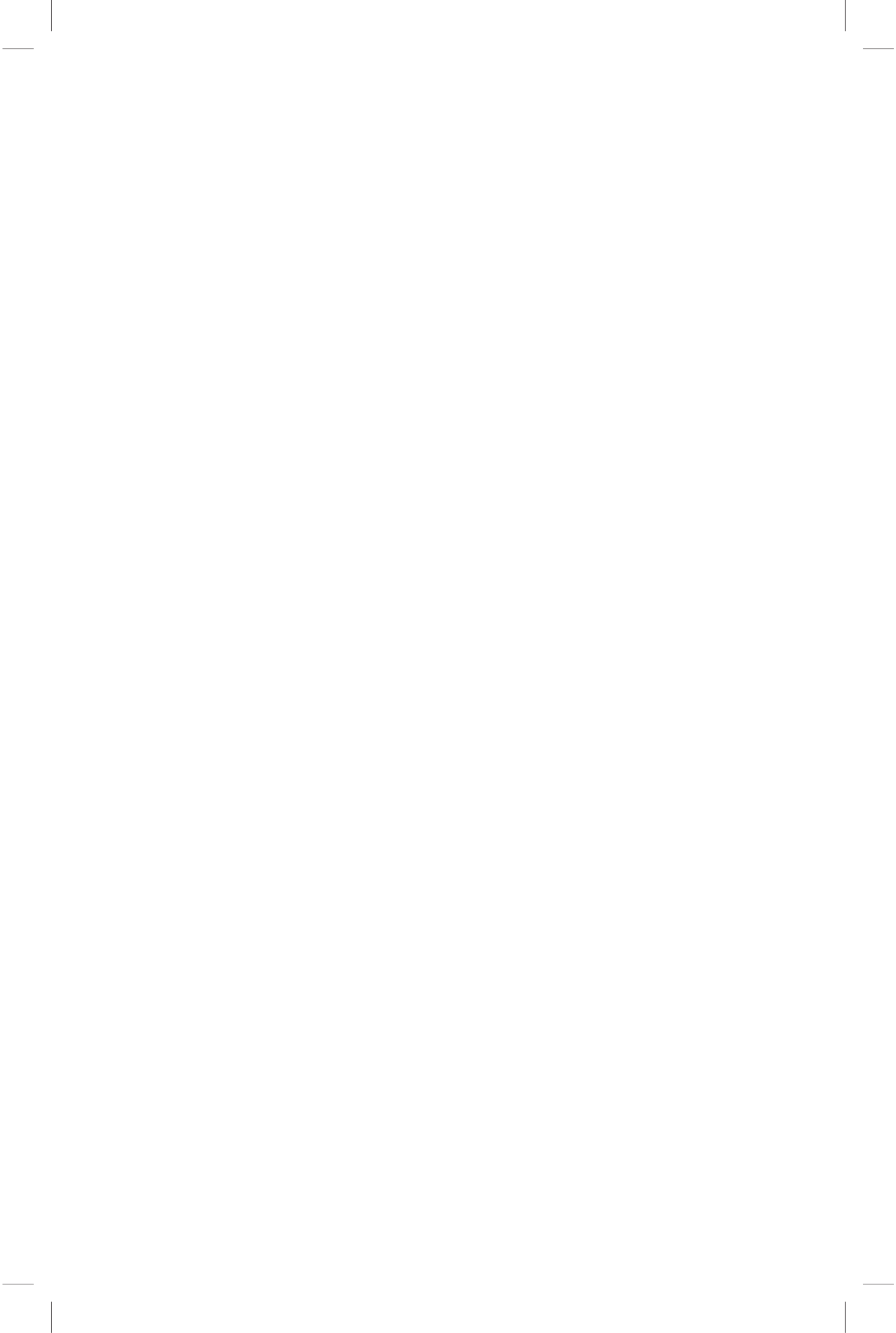
De kleine Jongen, de Broeder en de Professor mogen dan de hoofdrolspelers zijn in deze filosofische memoires, maar er is nog een speler op het toneel. Een bedrieger die begrip heeft voor de existentiële angst van Jackie, het religieuze

verlangen naar antwoorden van Paul, en de academische belangstelling voor orde die de professor kenmerkt. Deze figuur heet eveneens Jackie, en hij wijst ons op een klein geheimpje: er is helemaal geen geheim. Althans niet voor zover wij weten. In plaats van antwoorden te geven, moedigt deze Jackie anderen aan om de contouren van de glimlach te ontwaren die opstijgt uit de diepte, en terug te glimlachen. Net als een avontuurlijk kind voor de opening van een grot: zowel bang voor, als aangetrokken door het onbekende aan de andere kant van de drempel. Deze Jackie nodigt ons uit om te huiveren van ontzag en ons te verbazen over ons korte momentje in de zon.

Er staan geen goedkope beloftes in dit boek, geen gladde verkooppraatjes en geen gebeden om voorspoed. Het lezen van dit prachtige boek is als het binnengaan in de kapel van religie- zonder-waarom. Het is als het meezingen in het koor dat het leven prijst in al zijn breekbaarheid en eindigheid, als het luisteren naar een preek die de wereld bevestigt. De bedoeling hiervan is niet dat wij ons veilig gaan voelen binnen de muren van deze kapel, maar dat we ontdekken dat die kapel helemaal geen muren heeft.

Ik beveel dit werk bij u aan als een van de meest inspirerende en inzichtgevende teksten over de betekenis van geloven die ik ooit heb gelezen.

Peter Rollins
Belfast, Noord-Ierland

IK HOU VAN JE EN IK LACH JE TOE WAAR IK OOK BEN!¹

JACKIE

In een verre uithoek van het heelal,
zonder dat de omliggende sterren er weet van hebben,
wordt een kleine vonk ontstoken en een lichtje geboren.
Het lichtje wordt geleidelijk aan groter en sterker tot het uiteindelijk,
met een enorme knal, opvlamt en uitdooft,
uitgeblust zonder een spoor na te laten,
haar kleine leven en vriendelijke glimlach
nooit door haar burens opgemerkt.
Het lichtje brandt omdat het brandt, met al haar pracht,
en dan moet het sterven
en gaat het heelal verder waar het gebleven was.

FRAGMENT UIT *THE GAME OF JACKS*²

HOOFDSTUK EEN

Nihilisme en de glimlach op het gezicht van de materie

Jackie en ik

Als kind – ze noemden me Jackie, een naam waar een verhaal achter zit – keek ik 's nachts vaak naar de onmetelijke sterrenhemel en dacht stilletjes: niemand weet dat wij hier zijn.³ Dit vermoeden was een goed bewaard geheim tussen Jackie en mij – en de sterren natuurlijk. Zoals mij was opgedragen had ik de Baltimore Catechismus uit mijn hoofd geleerd en wist ik net zo goed als ieder ander wat erin stond, maar dat kon mijn nieuwsgierigheid niet de kop indrukken. Ergens in mijn achterhoofd vroeg ik me nog steeds af of er daar ergens iemand was, God of wie dan ook, of dat er alleen maar sterren waren. Het was een gedachte van voorbijgaande aard, een die ik nooit aan de nonnen zou voorleggen. Ze zouden me vermoord hebben of, erger nog, me hebben aangegeven bij de pastoor, een indrukwekkende priester die mij onmiddellijk van school gestuurd zou hebben. Dan had ik naar de 'public school' gemoeten, waar alle protestante kinderen zaten, van wie ik vrij zeker wist dat ze naar de hel zouden gaan omdat het ketters waren.

Onze parochie was onze wereld. Het was alsof ik was geboren in een klein Europees dorpje, met de kerk als centraal

punt van de dorpsgemeenschap. Dat bleef zo toen ik naar de middelbare school ging, mijn wereld groter werd en ik voor het eerst kinderen uit andere parochies tegenkwam. Tot op de dag van vandaag identificeren de kale en gezette versies van onszelf, die alleen nog herkenbaar zijn op foto's van vijftig jaar geleden, zich op reünies met de parochie waar ze oorspronkelijk vandaan komen. Het was het dus allemaal niet waard. Ik was niet van plan een toevallige gedachte, een fantasietje dat aan mijn brein ontsproten was op zomeravonden waarop ik op mijn rug naar de sterren had liggen kijken, het snufje ongeloof dat ik had aangaande het verhaal dat iedereen mij vertelde – de nonnen, de priesters, mijn ouders, iedereen die ik kende – onder woorden te brengen. Zelf deed ik het af als een loze gedachte. Dat hele immense uitspannel toonde Gods almacht aan in tijd en ruimte. Het was een manifestatie van God als alleskunner waarmee hij volgens de catechismus zo beroemd was geworden. Trouwens, waar zouden die sterren anders vandaan moeten komen?

Na de middelbare school koos ik voor het 'religieuze leven' (de katholieke term voor het intreden in een kloosterorde) en werd ik 'broeder Paul' genoemd. Ik herinner me nog een preek van een reitrameester toen ik novice was. Over miljoenen en miljoenen jaren, zo galmde zijn stem door ons kleine kapelletje, zullen *jullie* er nog steeds zijn – daarmee doelde hij voornamelijk op onze onsterfelijke zielen natuurlijk – en alles hangt af van hoe jullie dit flintertje tijd, een jaartje of zeventig, benutten. (Sindsdien zijn we er hier op aarde wel wat op vooruit gegaan, als je tenminste welvarend bent, we zitten inmiddels alweer dicht bij de tachtig). Jackie, broeder Paul en ik – of iets of iemand die ik met steeds minder overtuiging 'ik' noem – hingen aan zijn lippen en mijn hart liep over van geloofsijver. Ik ging naar de novicenmeester en vroeg hem of ik één uitzondering mocht maken als ik na mijn

noviciaat de gelofte van armoede zou afleggen. Ik wilde graag een exemplaar van het boek van de retraitemeester in bezit hebben, omdat ik ervan overtuigd was dat het mij zou helpen bij mijn roeping en mijn eeuwige zielenheil veilig zou stellen. Voor beide zaken had ik alle hulp nodig die ik maar kon krijgen. Als we in de kloosterorde intraden en ons leven aan God gingen wijden zouden we ‘de wereld verlaten’ zo had men ons voorgehouden. Maar de wereld verlaten betekende niet dat ik de sterren niet meer zou zien die nog elke nacht tevoorschijn kwamen en mij in mijn afgelegen novicenhuis wisten te vinden. En mét die sterren stroomden de gedachtenflarden, Jackie's herinneringen aan de sterren en zijn vermoeden van een kosmische leegte, weer door zijn achterhoofd. Ik durfde dit uiteraard met de retraitemeester noch met de novicenmeester te delen, en ik probeerde het ook niet te vaak aan broeder Paul voor te leggen.

Sinds die tijd houdt die gedachte me altijd bezig. Vanaf mijn tijd als misdienaar in de katholieke kerk van voor het Tweede Vaticaans Concilie; een kerk die in de veertig jaar daarna ingrijpender zou veranderen dan ze in de vierhonderd jaar daarvoor had gedaan. Als een spook achtervolgde hij broeder Paul en later ging hij met me mee in mijn werkzame leven, toen ik ‘professor’ werd genoemd en Jackie zich veilig kon verstoppen achter ‘John D’. Hoogleraren filosofie, zo ontdekte ik tot mijn grote vreugde, werden zelfs betaald om over de sterren na te denken, dat deden ze *ex professo* als het ware. (Om mezelf niet te veel te diskwalificeren heb ik de decaan met wie ik over mijn eerste contract onderhandelde maar niet verteld dat ik het ook wel voor niks wilde doen!) Het – die gedachte, dat griezelige gevoel omgeven te zijn door een of andere anonimiteit – is altijd bij me gebleven. Tot op de dag van vandaag, die ze ‘de oude dag’ noemen en waar ze misschien ook wel gelijk in hebben. Bankmedewerkers

en supermarktcassières noemen me, in een poging me op te beuren, ‘jongeman’ hetgeen des te schrijnender aantoont dat ik inderdaad op leeftijd ben. Ze zijn vriendelijk en ze bedoelen het goed, maar hun neerbuigende ironie snijdt, elke keer als ik het hoor, diep in mijn huid. Zij vanbuiten kunnen niet weten dat er hier vanbinnen helemaal niet zo veel is veranderd. Hier binnen zit nog steeds een klein jongetje dat naar de sterren kijkt, al is het nu dankzij de moderne technologie ook mogelijk geworden om vanuit de ruimte naar die kleine blauwige bal te kijken die we aarde noemen. Jackie, broeder Paul, de professor en nog een paar andere kerels die ik nu niet allemaal aan u ga voorstellen, zijn altijd goede vrienden gebleven en trouwe metgezellen; ze zijn blij dat ze elkaar hebben gekend. Vooral Jackie komt iedere nacht bij me langs, net voordat ik in slaap val, of als ik midden in de nacht wakker word, en dan kan ik hem niet het zwijgen opleggen. Ik kan niet boos op hem worden, hij is nog maar zo klein – iets banger en nieuwsgieriger dan goed voor hem is – en hij realiseert zich ook niet dat ik mijn slaap tegenwoordig hard nodig heb.

Het onmenselijke

In de loop van mijn werkzame leven, door de stroom boeken en artikelen en de vele gesprekken die ik heb gevoerd in de bars van conferentieoord, ben ik meerdere briljante formuleringen tegengekomen voor de overpeinzingen van Jackie. Allerlei versies van dezelfde twijfel over dezelfde nachtelijke hemel die me ’s nachts wakker houden en waardoor ik in mijn bed lig te woelen als een bootje in een rusteloze zee.⁴ Een van de meest scherpe formuleringen, die ik nu met u zal delen, is van Jean-François Lyotard (1924-1998), een twintigste-eeuwse Franse filosoof. Ik zal me proberen in te houden, maar u moet niet raar opkijken als ik allerlei Franse filosofen citeer. Aangezien ik volwassen geworden ben in de boezem

van de katholieke kerk, het voorrecht heb gehad geschoold te zijn door een handvol intelligente, progressieve katholieke docenten op de middelbare school en hoogleraren aan de universiteit, was het de intellectuele cultuur van Europa, en dan met name van Duitsland en Frankrijk, die mij het meest aansprak, en die in die tijd – en die term wordt nog steeds gebruikt – de existentiële vragen behandelden. Vragen die met name opduiken in de kunst, in religie en in de filosofie en die het kloppende hart van mijn leven vormen. Vragen die zoeken naar een waarheid die voortkomt uit het bestaan zelf, die door Søren Kierkegaard – een van mijn grootste helden – een waarheid ‘om voor te leven en voor te sterven’ genoemd wordt. Het is niet toevallig dat er zoveel katholieke afstudeerprogramma’s in de filosofie – aan alle kanten omgeven door een Angelsaksische protestante cultuur en een filosofisch klimaat dat het Amerikaans pragmatisme had afgezworen en zich had bekeerd tot een meer positivistische, empirische en logische benadering van de filosofie – ‘continentaal’ waren gegaan. Na het Tweede Vaticaans Concilie, dat werd gedomineerd door Franse en Duitse theologen, werd de continentale filosofie het dominante discours voor de meeste katholieke filosofen die op zoek waren naar een alternatief voor het strenge scholastieke denken waarin ze waren opgevoed.

Lyotard was beroemd geworden vanwege zijn alom geaccepteerde definitie van de ‘postmoderne conditie’ in een gevormd rapport over de stand van de wetenschap (in 1979). Deze conditie, zo zei hij, is er een van ‘ongelovigheid’ – een uitstekend woord dat Jackie en ik goed konden gebruiken – aangaande elk overkoepelend verhaal dat het Grote Antwoord pretendeert te geven, het antwoord dat zin geeft aan alles. Een jaar of tien later (1987) voelde Lyotard zich geroepen om een nieuw rapport te schrijven waarin hij beweert dat het zelfs nog slechter gesteld was met onze conditie dan hij

Nawoord door Joost Baars

Als ik in mijn schrijfkamer opkijk van mijn bureau, zie ik een crucifix. Ik heb het ooit op Koninginnedag op de kop getikt. De verkoopster vertelde me er een verhaal bij over de vorige eigenaar – iemand met een grote collectie crucifixen – dat ik al ben vergeten. Het ding is niet mooi, en toch ook weer wel. Corpus en kruis horen duidelijk niet bij elkaar, maar met die esthetische dissonant gaat het beeld gepaard dat er iemand is geweest die ooit hoogstpersoonlijk Jezus aan dat kruis heeft vastgenageld. Dat ik het kocht en ophing was niet vanuit een duidelijke overtuiging of een welomlijnd plan. Noem het een onberedeneerde fascinatie voor de figuur van Christus of voor de poëzie van alles dat christelijk is. Maar gaandeweg is het object een heel specifieke functie gaan vervullen. Het herinnert me eraan, elke keer als ik in wanhoop van een leeg vel papier opkijk, dat met welke ultieme ideeën ik ook begin aan een gedicht, het gedicht zijn poëzie pas vindt als die ideeën – waarmee ik het gedicht probeer te sturen – helemaal te gronde zijn gericht.

Met andere woorden: het crucifix houdt me keer op keer voor dat mijn wanhoop en onvermogen niet in de weg staan van mijn dichterschap, maar er de bron van zijn.

Of ik ‘gelovig’ ben, op de manier waarop men die term gewoonlijk verstaat, weet ik niet. Maar het is zeker zo dat ‘christelijkheid’ een taal is die ik in de afgelopen jaren een beetje heb leren spreken. Dat was niet vanzelfsprekend. Ik ben opgevoed als ongelovige. Zoals zovelen van mijn generatie ben ik het kind van afvalligen, mensen die de kerk vaarwel hebben gezegd vanwege de starre en lege dogmatiek, de onredelijke

dwingelandij en de heel reële schade die ze aanrichtte in hun levens. Ik werd volwassen rondom de val van de Berlijnse Muur, in wat Francis Fukuyama ‘het einde van de geschiedenis’ noemde. Het idee daarvan is dat grote tradities, grote ideologieën en grote visies zichzelf in de loop van de negentiende en de twintigste eeuw hebben ontmaskerd en definitief tot het verleden behoren, en dat de mensen die nu leven de werkelijkheid eindelijk zoals ze is – dat wil zeggen: zonder ideologische, hermeneutische bril – kunnen gaan beschouwen. Geen christendom, islam, communisme, socialisme, liberalisme of welk -isme dan ook meer, maar een simpele en eenvoudige pragmatiek.

Het einde van het einde van de geschiedenis kwam voor mij op 11 september 2001. Terwijl uit het einde van de geschiedenis volgde dat er geen visie is waarvoor het waard is te vechten of te sterven, werd het Westen geconfronteerd met mensen die dat – hoe gruwelijk hun visie ook is – tóch deden. Toch reageren we in het Westen steeds weer in lijn met Fukuyama. Het feit dat we naar aanleiding van islamitisch terrorisme ook de Marokkaanse slager op de hoek verdenken van een dergelijke hang naar moorddadigheid, verraadt dat we geloven in een simplistische panacee: als die mensen nou maar niet in God zouden geloven – lees: als ze nou maar geen *visie* zouden hebben, geen bril zouden opzetten waarmee ze naar de werkelijkheid zouden kijken, geen werkelijkheid afirmeren die zich buiten de waarneembare werkelijkheid afspeelt – dat ze dan net als ‘wij’ vredig zouden kunnen leven in ons consumentenparadijs.

Dat was niet mijn reactie. Na 11 september dacht ik vrijwel meteen: goh, wat me geleerd is klopt niet, religie doet er wel degelijk toe. En als we een oplossing voor dit probleem willen

Ambassadeurs van *Hopeloos hoopvol*

Caputo ‘preekt’ niet. Hij leidt je niet onvermijdelijk de muren van een kerk binnen. Hij leidt je eerder naar buiten, de woestijn in, waarin niets zeker is, of je nu ‘gelovig’ of ‘ongelovig’ bent. Maar waar anders dan in de woestijn vind je de God die zichzelf in Exodus 20:2 als volgt introduceert: ‘ik ben de Ene, God-over-jou, die jou heeft uitgeleid uit het land van Egypte, uit het dienaarshuis?’

Joost Baars (1975), dichter en essayist. In 2017 verscheen van zijn hand de bundel *Binnenplaats*. Voor meer Baars over Caputo: zie zijn nawoord bij *Hopeloos hoopvol*.

Het werk van John Caputo – een internationaal zeer vooraanstaande theoloog – is een grote hulp om na Kuitert en Hendrikse op een zinnige manier over God te blijven spreken. In Hopeloos hoopvol presenteert hij zijn gedachten toegankelijk, verweven met biografische beschouwingen en gestileerd als een spirituele reis.

Rick Benjamins (1964), docent dogmatiek (PThU) en bijzonder hoogleraar vrijzinnige theologie (PThU en RUG). Redacteur van *Liberaal christendom* (nominatie Beste Theologische Boek 2016/2017). Meest recente boek: *Catherine Keller’s constructieve theologie* (2017).

In Hopeloos hoopvol dringt God aan met zoveel liefde en genade dat de almachtige God, in wie je toch al niet in geloofde, de geest geeft. Caputo vertelt zijn aangrijpende verhaal met zo’n avontuurlijke eerlijkheid en onweerstaanbare humor dat je niet kunt stoppen met lezen.

Catherine Keller (1953), hoogleraar constructieve theologie (Drew University bij New York), een van de belangrijkste theologen in de VS.

John Caputo is een baanbrekende Amerikaanse denker over de betekenis en de praktijk van religie in onze tijd. Menselijke verbeelding en kritische creativiteit staan bij hem op de voorgrond. Zijn schrijfstijl is spannend en zeer persoonlijk.

Laurens ten Kate (1958), universitair hoofddocent filosofie, religiewetenschappen en globaliseringsstudies en bijzonder hoogleraar vrijzinnige religiositeit en humanisme (UvH). Redacteur van o.a. *25 eeuwen theologie* (2017).

Ik beveel dit werk bij u aan als een van de meest inspirerende en inzichtgevende teksten over de betekenis van geloven die ik ooit heb gelezen. Er staan geen goedkope beloftes in dit boek en geen gebeden om voorspoed. Het lezen van dit prachtige boek is als het binnengaan in een kapel van religie zonder waarom. Het is als het meezingen in het koor dat het leven prijst in al zijn breekbaarheid en eindigheid, als het luisteren naar een preek die de wereld bevestigt. De bedoeling hiervan is niet dat wij ons veilig gaan voelen binnen de muren van deze kapel, maar dat we ontdekken dat die kapel helemaal geen muren heeft.

Peter Rollins (1973), Ierse theoloog en filosoof. Twee van zijn boeken zijn vertaald: *Verslaafd aan God* (2017) en *De orthodoxe ketter en andere onmogelijke verhalen* (2016). Voor meer Rollins over Caputo: zie zijn voorwoord bij *Hopeloos hoopvol*.

Dit prachtige boek slaat een wond van radicale liefde en hoop voor de wereld. Zoals een roos bloeit 'zonder waarom' is het leven geen project maar een vrij geschenk. Het is alleen bedoeld om van te genieten, om aan te lijden, om weg te geven zonder iets terug te verwachten. Omdat het leven goed is, God is.

Jean-Jacques Suurmond (1950), columnist bij dagblad *Trouw*, predikant en schrijver.

Wilt u op de hoogte blijven van onze uitgaven over godsdienst en samenleving?
Meld u dan aan op www.skandalon.nl voor onze (maandelijkse) nieuwsbrief.